

GUIU SOBIELA - CAANITZ

La pèrsonalità dla lengha piemontèisa

Tute nòstre lenghe europenghe a son ëd conquiste dla siviltà. Për lese, për ëscrive, i l'oma da manca 'd na lenga, e fin-a 'd diverse lenghe:

«La caractéristique de la langue est la tendance à être fixée, normalisée, "standardisée", "consolidée", d'être proposée en modèle supralocal par élection de formes choisies dans le champ des variations dialectales de l'aire linguistique» (Breton 1976, 16)¹.

An efet, a la rèis ëd minca na lenga, i trovoma n' «élection», na sèrnia 'd forme. L'italian a l'ha sernù 'l plural toscan *pesce/pesci*, *verde/verdi* nopà 'd col napolitan *pescë/piscë*, *verdë/virdë*, ël possessiv toscan *mia moglie e tuo figlio* nopà 'd col meridional *mògliema e figliëtë* (Rohlf's 1968, 47-48 e 124). Cò 'l piemontèis a l'ha dovù serne: ëd motiv stòrich a l'han portà, për esempi, a la prevalensa dle forme ocidentaj an sj'àutre për ël plural dij nòm feminin an *-a* (*scarpa/scarpe* nopà dè *scarpa/scarpi* o dè *scarpa/scarp*; cf. Devoto 1972, 5 e Rohlf's 1968, 25-27) e për la surtià dël grop consonàntich latin *ct* (*cheuit, fàit, neuit* nopà 'd *cheucc, facc, nòcc*; Rohlf's 1966, 365-367). Costa unificassion a riguarda mach la lenga scrivùva e a lassa vive la rica varietà dij dialèt. Le gramàtiche e ij dissionari, ch'a rëspondo a së bzògn ëd nòrme, a pèrmëtto ai forèsté 'd bon-a volontà d'amprende a scrive qualsëssìa lenga senza bogé da ca soa².

Èl piemontèis a l'é na lenga romanza, parèj ëd l'italian (I), dël ladin (L), dël Fransèis (F), dël provensal (P), dël catalan (C), dlë spagneul (S) e via fòrt. Lolì a veul dì che tute coste lenghe as baso su 'd dialèt ch'a ven-o dal latin. Minca un-a a l'ha soe particolarità ch'a pèrmëtto 'd confrontela con j'àutre e dzoratut con cole dle region ch'a-j son avzin-e. Tra j'evolusion distintive dël piemontèis, pijomne dódes e confrontomje con cole dle lenghe romanze pen-a mansionà. Për ël L e 'l P, ch'a l'han diverse varietà leterarie, is limitoma a cole d'Engiadina, vis-a-dì 'l *vallàder* e 'l *puter*³, e cola 'd Provensa, scond Durand 1973 e Fourvières 1973.

1. I e S a conòsso mach le vocaj *a*, *e*, *i*, *ò* (scrivùva *o*) e *o* (scrivùva *u*). Èl piemontèis a l'ha 'dcò chèich vocal d'an mes: *ë*, *eu* e *u* (Brero 1975,

15-16), parèj dël L, dël F, dël P e dël C⁴. A peul esse che la surtià u « nei territori romanzi di sostrato celtico si debba ad una "tendenza" di origine gallica » (Tagliavini 1982, 136; cf. Wartburg 1967, 37-48).

2. Èl piemontèis, parèj dël L, dël F, dël P e dël C, a perd le vocaj finaj nen acentà dël latin popolar foravia da *-a*: *canté, caval, ciav, dent, eut, man, sal, sità, ven, vin, vint* e via fòrt. Lë S, second ij cas, a-j perd ëdcò chiel (*cantar, sal, ciudad, ven*) o a-j goerna (*caballo, llave, diente, ocho, mano, vino, veinte*). L'I, conservador radical, a-j goerna fin-a quand che lë S a-j perd: *cantare, sale, città, vieni* (Lausberg 1969, 202-206).

3. Ij grop inissiaj latin *cl-, gl-, pl-, fl-* a ven-o palataj an piemontèis e an I: *ciav/chiave, giassa/ghiaccio, pieuva/pioggia, fiama/fiamma* (Rohlf's 1966, 241-244 e 247-250). Cò lë S a palatalisa *cl-, pl-* e *fl-*: la grafia *ll-* a val l'I *gli-* ant ëd vos com *llave* «ciav», *lluvia* «pieuva» e *llama* «fiama». Tutun, *bl-* an S a l'ha 'd surtiè diverse⁵. L, F, P e C a goerno tuti coj grop (Lausberg 1967, 20-21).

4. An I a resto le sorde latin-e tra doe vocaj: *-p-* (*lupa*), *-t-* (*ruota*), *-ch-* (*ortica*), *-s-* (*cosa*)⁶. Coste sorde a ven-o sonore an P, C e S: an P për esempi as dis *loubo, rodo, ourtigo* e *causo*. Èl piemontèis, ël L e 'l F a van ancora pì leugn, da già ch'an serti cas a resta gnanca pì na consonant: L *rouda* e *urtia*, piemontèis *roa* e *urtìa*, F *roue* e *ortie* (Lausberg 1967, 29-42). Chèich èstudios për èspieghé s'evolussion a arcòrda l'influenta dël sèltich (Tagliavini 1982, 138 e n. 135 e 136).

5. Èl piemontèis a palatalisa 'l grop latin *ct*: *cheuit, fàit, làit, neuit* (Rohlf's 1966, 365-366 e n. 2). An sòn as separa da l'I e a l'é compagn dël F, dël P, dël C e dlë S. Èl L *putér* e *vallàder* a l'ha pèrdù l'element palatal (*cot, fat, lat, not*), goernà ant d'àutre varietà ladin-e⁷ (Lausberg 1967, 50-51). Vaire studios a penso che sa palatalisassion, an manera ancora pì ciàira che cola dla *û* latin-a an *u* (*vide supra* criteri 1), a ven-a dal sèltich parlà an varie part ëd *Galliae, Raetia* e *Hispania citerior*⁸ prima dla penetrassion ëd la siviltà roman-a (Tagliavini 1982, 137-138 e n. 132; Wartburg 1967, 36-37).

6. I, L, C, S a formo ij pluraj nominaj con n'articol e na finission: *il vino/i vini, il vin/ils vins, el vi/els vins, el vino/los vinos*. F e P a-j formo mach con n'articol: *le vin/les vins* (la *-s* ëd *vins* a influiss pa sla pronunsia), *lou vin/li vin* (Durand 1973, 28-29). Èl piemontèis a conòss tute doe manere 'd formé ij pluraj nominaj: con n'articol e na finission (*ël fieul/ij*

fieuj, la fija/le fije), mach con n'articol (*ël gat/ij gat, la mare/le mare*) (Brero 1975, 39-42).

7. Ij përnòm përonaj acentà dla prima e sconda përon-a dël singlar, vis-a-dì *mi* e *ti*, a ven-o dai dativ latin *mihi* e *tibi* (Rohlf's 1968, 131-132), bele com an F *moi* e *toi*. I, L, P, C e S al contrari a l'han ëd continuassion dij nominativ *ego* e *tu* (Fabra 1964, 46; Fourvières 1973, 36; Prader-Schucany 1970, 118 sqq.).

8. La prima e la sconda përon-a dël singlar e dël plural, an piemontèis, as deuvro sempe con un përnòm përonal soget (*i vëddo, i mangio-ma*), foravia da l'imperativ (*mangia*). Ël piemontèis da sa mira a va con L e F, ma contra I, P, C e S (Fourvières 1973, 37; Rohlf's 1968, 140-143 e 145-147; Verdaguer 1974, 190).

9. La -s final ëd la sconda përon-a dël singlar a viv sempe an L (Peer 1962, 586-600), P (Durand 1973, 49-99), C e S; a vivia 'dcò ant ël F medieval (Lausberg 167, 80-81). An I al contrari a ven -i: *fai* «it fas». Ant ël F modern a casca: a l'é mach pì n'arlichia ortogràfica. Ël piemontèis as treuva tra l'I e j'àutre lenghe esaminà (Rohlf's 1966, 432): a goerno cola -s ël futur sempì, peui ël present ëd chèich verb iregolar (*it ses, it l'has, it das, it fas, it, sas, it vas*) e finalment tuti ij verb a la forma interrogativa (*Còs fasies-to? Còs faries-to?*).

10. Ij temp compòst d'*esse* a son coniugà con l'ausiliar *esse* (Brero 1975, 62-64), com an I, an L (Peer 1962, 589) e an P (Durand 1973, 50-53), mentre F, C e S as servo dla fijolansa d'*habere*.

11. Ël piemontèis, parèj dël F, dël P, dël C e dlë S, a forma 'l condisional present second ël model *cantare habebam* (*i canterìa, it canterìe* e via fòrt; Lausberg 1972, 232, e Rohlf's 1968, 339-344). I e L a lo fan ant n'otra manera⁹.

12. «La coniugassion negativa as costruv giontanda dòp ël verb la negassion *nen* o *pa*, che ant ij temp compòst a ven butà tra l'ausiliar e 'l partissipi» (Brero 1975, 86). Cò 'l P a buta parèj soa negassion *pas* o *rèn*. I, L, C e S al contrari a scrivo sò *non, nu* o *no* dnans al verb. Ël *ne... pas* dël F as buta prima e dòp.

I podoma compendié costa particolarità notanda minca na lenga sota minca 'n criteri con + o con —, a sconda s'a ubidiss o nen a la régola an dëscussion:

	piem.	I	L	F	P	C	S
1	+	—	+	+	+	+	—
2	+	—	+	+	+	+	<u>+</u>
3	+	+	—	—	—	—	<u>+</u>
4	+	—	+	+	+	+	+
5	+	—	+	+	+	+	+
6	<u>+</u>	+	+	—	—	+	+
7	+	—	—	+	—	—	—
8	+	—	+	+	—	—	—
9	<u>+</u>	+	—	— ¹⁰	—	—	—
10	+	+	+	—	+	—	—
11	+	—	—	+	+	+	+
12	+	—	—	<u>+</u>	+	—	—

Costa tàula a mostra analogie e diferense tra le lenghe esaminà. Contoma n'unità 'd distansa minca na vira che doe 'd coste lenghe a l'han n'evolussion diversa. I rivoma a nòstra sconda tàula:

	piem.	I	L	F	P	C	S
piem.	0	9	5	3,5	4	6	7
I	9	0	7	11,5	9	8	6
L	5	7	0	4,5	4	2	5
F	3,5	11,5	4,5	0	3,5	3,5	5,5
P	4	9	4	3,5	0	3	5
C	6	8	2	3,5	3	0	2
S	7	6	5	5,5	5	2	0

As capiss che costa tàula a val nì pì ni meno dij criteri sernù. La curnis ëd na relassion ëd quaranta o sinquanta minute a përmet pa 'd pijene 'd pì. I l'oma donca lassà sté na specialità fransèisa e ladin-a coma la palatalisassion dij grop latin *ca* e *ga* (*chanter/chantar, chier/chajar, géline/giallina*; Lausberg 1967, 11-13, 15-16, 41-42), e n'àutra palatalisassion, cola dla *à* acená, ch'as treuva an piemontèis (*canté*), an F (*chanter*) e an L *puter* (*chanter*), ma che, foravia da j'infinitiv dla prima coniugassion, a mostra 'd grande diferense tra coste tre lenghe (Lausberg 1969, 158-159; Rohlf 1966, 39-40). Tutun, sa tàula a mostra che 'l piemontèis, an sòn ch'a riguarda ij criteri esaminà, as treuva pì leugn da l'I (neuv unità) che da tute j'àutre lenghe ch'i l'omà tnune cont.

Jë studios Žarko Muljačić e G. P. Pellegrini a l'han butà ansema 44 criteri fonétich e morfològich, dovrandje peui për ës-ciari la posission ëd diverse parlade romanze, ma lassanda sté bele 'l piemontèis (Pellegrini 1972, 249-262). L'autor ëd costa relassion a l'ha giontà ses criteri e esaminà costa lenga a la lus ëd tuti ij sinquanta ant un travaj ch'a l'é mnù acetà e arconossù da l'Università 'd Salzburg coma tesi 'd làurea¹¹. As riva a coste distanse: piemontèis/I 26, piemontèis/F 30, piemontèis/C 32, e, an confront, C/S 16 (Sobiela-Caanitz 1983, 11; Sobiela-Caanitz 1986, 221).

Tute doe j'arserche a confermo lòn che n'osservador imparsial a man-

ca pa 'd noté: ël piemontèis a diferiss motobin da l'italian, e sa diferensa a sopòrta 'l confront con cole ch'a coro tra lè stess piemontèis e le lenghe seure parlà dèdlà dj'Alp, o cola ch'a separa 'l C da lè S.

I l'oma esaminà mach ëd lenghe. Tutun, la realtà lenghìstica a la fan ij dialèt. Pijoma na diferensa tra 'l F e 'l P, da na part, e 'l piemontèis, da l'àutra: la palatalisassion piemontèisa dij grop inissiaj latin an *l*, vis-a-dì nòstr ters criteri. La carta dialetal d'Italia (Pellegrini 1977) a mostra che la rëspetiva linea (isòfona 2), tra j'Alp Valesan-e e Maritime, a lassa na gran part ëd la Val d'Osta, e j'àute valade a Sud dël Gran Paradis, al tipo fonétich dèdlà dij mont, vis-a-dì a la conservassion dël grop latin. Ma se peui i passoma a la palatalisassion fransèisa dij grop *ca* e *ga*, la linea ch'a la sara (isòfona 3 'd Pellegrini) as treuva chèich mija pì a levant, lassanda tuta la Val d'Osta al tipo F. Tra le doe righe, la brova ch'a fà 'l passagi a va da Ayas e Gaby fin-a a la bassa Val Susa¹².

J'isòfone tra I e piemontèis a ampòsto un problema 'd nòm, da già che le particolarità 'd tipo piemontèis as treuvo an gran part ëd l'Italia continental. Domne chèich esempi:

— L'evolussion da la *û* latin-a a la *u* piemontèisa, e la palatalisassion dël grop *ct*, a van fin-a al Lach ëd Garda; a toco 'dcò na part ëd l'Emilia e scasi tuta la Liguria, fin-a a j'àute valade dla Magra e dla Vara (Pellegrini 1977, isòfona 7; Rohlf 1966, 57-60 e 365-367).

— La ridussion piemontèisa dle vocaj finaj (criteri 2) as treuva an tuti ij dialèt emilian e scasi tuti coj lombard (Rohlf 1966, 180-181 e 186-187).

— La sonorissassion ëd le sorde tra doe vocaj (criteri 4) a toca tute le parlade romanze fin-a Ancon-a, Jesi, la crèsta dl'Apenin Toscan, l'àuta Garfagnan-a e Massa (Pellegrini 1977, isòfone 10, 11, 12; Rohlf 1966, 266, 269, 272-274, 278-279, 282, 284).

— Ij pèrnòm pèrsonaj acentà dla prima e sconda pèrson-a dël singlar a son *mi* e *ti* an scasi tuta l'Italia continental (criteri 7; cf. Rohlf 1968, 131-132).

A fà pì 'd sent agn che 'l gran lenghista Graziadio Isaia Ascoli a notava la pèrsonalità 'd col compless ëd parlade ch'a va da l'Esino al Toce, da la Vèiš (Avisio) a la Ròja e da lè Stelvio a l'Abeton. An soa descriission dij dialèt d'Italia, a na spicava doi grop «che si distaccano dal sistema ita-

liano vero e proprio, ma pur non entrano a far parte di alcun sistema neolatino estraneo all'Italia». Lè scond èd coj grop a l'era 'l sardagneul, ma dnans èd cost l'autor a scrivia:

«Qui sta imprima l'ampio sistema di quei dialetti che soglionsi chiamare *gallo-italici*, nome che ormai potrebbe parere non abbastanza proprio (...). Va il sistema suddiviso in quattro grandi gruppi: a. il *ligure*; b. il *pedemontano*; c. il *lombardo*; d. l'*elimiliano*» (Ascoli 1882, 99-100).

Sota l'imperi roman, la *Gallia Cisalpina* a l'era sotmèttù a doe possà sèltiche. La prima a vnisia da soe sità, con colòn èd parlada gàlica. La sconda, pèr le stra d'Osta e 'd Susa, a rivava da le scòle dè dlà dj'Alp, dzoratut cola d'Autun (Devoto 1972, 2, 21-22, 55-57; Wartburg 1971, 23). Bele costa sconda influenza a l'é mnù a rinforsà dòp la crisi dèl ters sécol e l'arforma 'd Dioclessian.

Chiel a l'ha fàit èd *Mediolanum* (Milan) la capital èd la *diocesis Italiciana* e 'l cap-leu dl'*Italia annonaria*; costa a andasia fin-a a na linea Rubicon-Magra. Cò Tréviri a l'é mnù a un-a dle quat capitaj imperiaj e 'l cap-leu dla Galia. A l'era bele finì 'l temp èd l'influenta lenghìstica romana ant èl bassin dèl Pò (Lausberg 1969, 69; Levi 1974, 516-518; Lurati 1876, 42; Sobiela-Caanitz 1983, 10).

Nen tuti jè studios a spiego la palatalisassion èd la *û* latin-a con na possà sèltica¹³. Lausberg a chèrd pa a cola spiegassion; tutun, fin-a chiel a spica j'efet èd le division amministrative imperiaj roman-e an sla division lenghìstica dèl romanz, e tra l'àutr èdcò l'influenta dla *Gallia Lugdunensis* an sl'Italia continental (Lausberg 1969, 66-69 e 163). Comsèssia, a l'é stàita decisiva cola linea Rubicon-Magra ch'a separava l'Italia da la Galia sota la repùblica roman-a. August a l'ha peui fissà sla crèsta dl'Apenin Toscan èl confin tra le Region VII (Toscan-a) e VIII (Emilia). Dioclessian a l'ha arbutà an vigor la veja division tra 'l Continent, con soa siviltà gal-roman-a, e la Penìsola, anté as sentìo sempe j'efet èd le parlade itàliche (Tagliavini 1982, 100-104).

Che nòm as podria dé a col compless gal-romanz ch'a ven diretament dal latin parlà a Nòrd èd l'antica linea Rubicon-Magra, tra 'l Lach èd Garda e la Val d'Osta? «Gal-itàlich», ancheuj èd pì ch'al temp d'Ascoli, a fà chèrde a na possà dle lenghe itàliche compagna 'd cola gàlica: cola influenza itàlica (osca, ombra e via fòrt) a l'é staje, ma dèdlà dla linea Rubicon-Magra, ant na granda part èd la Penìsola (Ascoli 1882, 114; Wartburg 1967, 15-16). Lausberg (1969, 53) a scriv «galloitalienische Mundarten»: sòn a val da na mira geogràfica, ma a stërma la natura 'd cole parlade «che si distacca-

no dal sistema italiano vero e proprio». Për ëspiché l'importansa 'd *Mediolanum* ant la nàssita 'd col sistema, l'autor ëd costa relassion a l'ha creà la vos «mediolanèis» (cf. dzoratut Sobiela-Caanitz 1972); costa peui a l'é stàita arpijà da Héraud (1974, 147-148) ch'a l'ha trovala pì adata për denominé col compless romanz.

La lenga piemontèisa a l'é nassù dal latin ch'as parlava an *Gallia Cisalpina* (Milan) e ch'a l'era influensà da col ëd la *Lugdunensis* (Lion, Autun) e dla *Belgica* (Tréviri). Ij dialèt ëd tipo piemontèis a son genit an na gran part dël Piemont e as fan sente 'dcò al pe dl'Apenin pavèis (Devoto 1972, 1 e 20) e an chèich broa 'd Liguria. Chi a parla e a scriv piemontèis a fà soa l'ardità 'd na tradission ch'a armonta a Sant Ambreus ëd Tréviri, vësko 'd Milan e arformador litùrgich, e 'dcò fin-a ai Gaj padan latinisà Plinius e Vergilius. L'I a ven dal latin ëd la Penìsola, ël L da col dël Friul e dla *Raetia*, ël F da col ëd la *Lugdunensis* e via fòrt; ël piemontèis an costa famija dle lenghe romanze a rapresenta 'l latin ëd la *Cisalpinga*.

J'arserche su sò post ant ës compless a s-ciairisso 'dcò l'utilità dël piemontèis: a stà così davzin al F e a lë S ch'a l'é bel fé për un Piemontèis d'amprende coste doe lenghe mondialj, così pressiose për ij rapòrt con Àfrica e Mérica. I podoma fin-a giontene na tersa, cola portugalèisa, che mersi ai progress dël Brasil a smija 'd promëtte ancora 'd pì che cole doe (Rossillon 1986, 325-330 e 333-343). Èl portugalèis a concòrda con lë S për des dij nòstri dódes criteri: mach për col ch'a fà 10 a l'é dël tut original¹⁴, e sò condissional (criteri 11) as deuvra mach pì an Brasil¹⁵. La lenga piemontèisa a dà a chi a la sà un grand avantagi për amprende coj mojen ëd comunicassion intercontinental.

Da tre mire, donca, is trovoma dnans a n'element ëd varietà lenghìstica e cultural. Èl piemontèis a l'é:

1. un-a dle diverse lenghe romanze,
2. un-a dle diverse lenghe d'Italia,
3. na pòrta vers tre lenghe mondialj.

A val vremen la pen-a 'd felo vive, nen mach an dij rëscontr dë studi, ma 'dcò ant la vita 'd tuti ij di. Lòn ch'as fà ant ij Grison për ël L, e an Catalogna për ël C¹⁶, për limitesse a doe lenghe romanze, a fa vèdde lòn ch'as podria fé për ël piemontèis. A devo prima 'd tut mostré 'd vorèilo, e ciameło con fòrsa e costansa, coj ch'a la finitiva a son j'ardité 'd costa richëssa 'd siviltà.

¹ Ij segn bibliogràfich (autor, data, pàgina) scrivù tra parèntes a son ès-ciairi ant la bibliografia alfabètica ch'as treuva dòp coste nòte.

² Cò l'autor èd cost èstudi, Catalan vivù an Fransa, peui ant la Svissera alman-a e adess an tèra ladin-a, a l'ha amprenù 'l piemontèis mersi a j'euivre 'd Camillo Brero e 'd Gianfranco Gribaudo (v. bibliografia).

³ Second Peer (1962) ch'a ten cont èd le doe varietà engiadineise. Con tut che la Penisola Ibérica a toca pa 'l Piemont, i tnoma cont èdcò dël C e dlè S pèr confronté 'l rapòrt tra coste doe lenghe con col tra I e piemontèis.

⁴ Èl L a l'ha mach *eu* e *u*, scrivù *ö* e *ü* (Peer 1962, XIII), èl P mach *u* (Durand 1973, 13), èl C mach *ë* («vocal neutra»: Jané 1979, 9); cf. Tagliavini 1982, 434.

⁵ Cf. Joan Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid 1973, pp. 95-96 e 354 (s.v. *blanco*, *blando*, e *lástima*).

⁶ Cò costa *-s-* an toscan a l'é sorda. Cola sonora an paròle come *chiesa* e *rosa* «proviene certamente da influssi letterari o padani» (Rohlf's 1966, 282-283).

⁷ An *sursilvan*, la varietà leteraria prinsipal dij Grison, as dis *cotg*, *fatg*, *latg* e *notg*; *tg* as pronunsia parèj dël *ti* fransèis an *tiens* e dël *tch* alman an *Hütchen*. Cf. Ramon Vieli, e Alexi Decurtins, *Vocabulari romontsch sursilvan-tudestg*, Cuir/Chur 1962, p. XVII èd l'achit e ij rëspetiv articoj *cuer*, *far*, *latg* e *notg* (pp. XXXIII, XXXIV, 340 e 430).

⁸ C e S a ven-o dal latin parlà an doe part èd l'*Hispania citerior* (Mangas 1982, 291) ch'as treuvo ancheuj an Catalogna (Nadal 1982, 163-167) e a Nòrd èd l'àut Duero (Lapesa 1968, 130-134 e carta 128-129).

⁹ Èl condissional present italian a ven da *cantare habui*, col ladin (*eu chantess*, *tü chantessast*) dal congiuntiv trapassà latin.

¹⁰ Da na mira diacrònica, vis-a-di stòrica, èl F a l'é un-a dle lenghe ch'a goerno la *-s*, an oposission a l'I e al romen ch'a la trasformo an *-i*.

¹¹ Guy Soubielle, *Essai sur la langue piémontaise, sa genèse et sa place dans l'enseignement*. Tesi dattilografà, Salzburg 1982, L'autor a l'é 'd cola part èd la Catalogna ch'as treuva dal 1659 sota la dominassion fransèisa (ancheuj dipartiment dij Pirenèo Orientaj). A l'è tocà presenté la tesi sota la forma ufissial, anfransèisà, èd sò cognòm, nopà 'd cola genita.

¹² L'isòfona ch'a fà 3 a va fin-a a j'Alp Maritime: cò 'l provensal alpin a palatalisa ij grop *ca* e *ga* (Durand 1973, 161; Wartburg 1967, 49). La brova 'd passaggi con èl piemontèis, tra j'isòfone 2 e 3, a va da Giaven fin-a a Vaudié.

¹³ Walther von Wartburg, ch'as serv èd sa spiegassion, a dà un bon resumé dla dëscussion (Wartburg 1967, 37-48).

¹⁴ L'ausiliar portugalèis a l'é *ter*, da *tenere* (Teyssier 1976, 144-145 e 210).

¹⁵ An Portugal al contrari as devra l'indicativ imperfet: «Creio que ele aceitava esta proposta» (Brasil: «...aceutaria...»; Teyssier 176, 206).

¹⁶ L'autor èd costa relassion, mersi a na borsa d'arserche dël govern catalan, a l'ha passà l'otogn dël 1985 a visité dè scòle e 'd liceo 'd Catalogna anté 'l C a l'é 'l mojen d'istrussion normal, e a esaminé 'd manuj escolàstich an cola lenga. Da la prima dël 1986, a l'é professor èd L (lenga e literatura) ant un liceo d'Engiadina: l'òli an efet a l'é dissiplin-a d'òblig a j'esam èd maturità federal èsvissera pèr tuti coj èstudent ch'a l'han frequentà na scòla primaria ladin-a.